

Юлія Пліш,
аспірантка кафедри кримінального права
і кримінології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-3121-731X

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-41-14>

УДК 343.2; 340.5

Порівняльно-правовий аналіз обмежувальних заходів за Кримінальним кодексом України та законодавством зарубіжних держав

Постановка проблеми. Нині вітчизняний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) продовжує формуватися та вдосконалюватися, що підтверджує безперервний процес доповнень, змін та нововведень. Таким чином, теорія та практика вимагає дослідження законодавства зарубіжних держав, що дозволить перейняти корисний для України досвід, гармонізувати вже наявні кримінально-правові категорії та спростити взаємодію між органами кримінальної юстиції різних держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняльно-правовим дослідженням у юридичній літературі приділена значна увага, така проблематика знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних учених, зокрема таких як: С.Й. Богородський, В.Г. Буткевич, О.Ф. Кістяківський, М.М. Ковалевський, В.М. Корецький, Л.А. Луць, М.О. Максимейко, П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк,

Є.О. Харитонов та ін., а також у працях таких зарубіжних учених, як: Н.А. Голованова, В.Н. Додонов, Г.А. Есаков, І.Д. Козочкін, А.Х. Саїдов, А.А. Тіллі, Т.К. Хартлі та ін. Щодо заходів безпеки та обмежувальних заходів, то вони стали предметом розгляду невеликої кількості дослідників, серед них – І.М. Горбачова, І.В. Жук, П.В. Кравець, Д.Є. Крикливець, Н.Ф. Кузнецова, Т.О. Павлова, О.О. Чорна, С.С. Яценко. Однак спеціальні дослідження, що присвячені порівняльно-правовому аналізу обмежувальних заходів у кримінальному праві України, відсутні.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу обмежувальних заходів за КК України та законодавством деяких зарубіжних держав; визначення спільних та відмінних рис обмежувальних заходів у різних правових системах світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цілях наукового дослідження обмежувальних заходів

необхідно визначити критерій, за яким буде вибрано законодавство конкретних держав світу, на мою думку, варто розмежовувати останні за типом правової системи. У порівняльному правознавстві термін «правова система» використовувався у трьох значеннях: 1) у розумінні типу права; 2) як тотожні поняття з правом або законодавством; 3) у розумінні груп правових систем (правової сім'ї) [1, с. 90–93]. Сучасна ж компаративістика розрізняє широке і вузьке розуміння правової системи. У широкому розумінні – це сукупність національних правових систем, які об'єднує спільність походження джерел права, основних правових понять, методів та способів розвитку. У вузькому – національна правова система [2, с. 77]. Якщо ж із визначенням поняття правової системи загалом не виникає труднощів, то проблема існує в класифікації правових систем, оскільки загальноновизнаного підходу немає. Питання класифікації правових систем є одним з важливих питань як теорії права, так і порівняльного правознавства. Для класифікації використовуються різні критерії (фактори): етнічні, історичні, расові, географічні, юридичні тощо, яких натеper нараховується кілька десятків [3, с. 100]. Однак у межах цього дослідження я зупинюсь на чотирьох традиційних типах правових систем: романо-германській (континентальній), англо-американській, релігійно-традиційній та змішаній (на прикладі скандинавського підтипу).

Романо-германська правова сім'я зародилась на європейському континенті, але з плином часу вийшла за його межі. Цей тип характеризується структурованістю джерел, нормативною упорядкованістю, стійкими демократичними правовими принципами, дотриманням вимог та норм юридичної техніки [4, с. 19]. Представниками цієї правової сім'ї є Федеративна Республіка Німеччина (далі – ФРН),

Французька Республіка (далі – Франція), Республіка Польща (далі – Польща), Швейцарська Конфедерація (далі – Швейцарія) та інші.

Аналіз кримінального законодавства вищеперелічених держав дозволяє зробити висновки про певні подібності та відмінності у законодавчому регулюванні заходів кримінально-правового впливу, зокрема обмежувальних заходів, що передбачені КК України. Забігаючи наперед, варто зазначити, що кожна з цих держав найменувала обмежувальні заходи по-різному, таким чином у цьому дослідженні будуть використані оригінальні назви останніх.

Насамперед необхідно вказати, що за загальним правилом кримінальні кодекси держав континентальної правової системи складаються з двох частин. Не винятком є і Кримінальний кодекс ФРН, Франції, Польщі та Швейцарії, проте назви цих частин можуть відрізнятися: Загальна і Особлива частини (ФРН та Польща), Книга I та Книга II (Франція та Швейцарія). Незважаючи на розбіжності у найменуваннях, змістове наповнення цих частин еквівалентне між собою. Отже, у Загальній частині з-поміж іншого містяться положення про заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У Розділі 3 Кримінального кодексу ФРН (далі – КК ФРН), що стосується правових наслідків діяння, регламентована Глава 6, що носить назву «Заходи виправлення та безпеки» [5]. Поєднання понять «заходи виправлення» та «заходи безпеки» є доволі цікавим для вітчизняного кримінального права, оскільки український законодавець «виправлення засуджених» передбачає у частині другій статті 50 КК України, що регламентує мету покарання, та й надалі саме поняття «виправлення» у КК України фігурує лише у нормах про призначення покарання (стаття 65 КК України), звільнення від

відбування покарання з випробуванням (стаття 75 КК України) та ін., [6]. Усе ж застосування таких словосполучень у одному розділі КК ФРН можна пояснити тим, що деякі із різновидів покарання, що передбачені в Україні, нині є дванадцять видів покарань (стаття 51 КК України), містяться у Главі 6 Розділу 3 КК ФРН – «Заходи виправлення та безпеки».

У § 61 Глави 6 КК ФРН міститься вичерпний перелік заходів виправлення та безпеки. До них належать: 1) госпіталізація до психіатричної лікарні; 2) госпіталізація до наркологічної клініки; 3) превентивне ув'язнення; 4) встановлення нагляду за поведінкою засудженого; 5) позбавлення прав водія; 6) заборона займатися професійною діяльністю [5]. Найбільш наближеним заходом у кримінальному праві ФРН до обмежувальних заходів у кримінальному праві України є встановлення нагляду за поведінкою засудженого. Такий захід у кримінальному законодавстві ФРН детально врегульований, визначено: осіб, до яких застосовується нагляд за поведінкою; наглядовий орган; види обтяжень для особи (§ 68b Вказівки); тривалість такого нагляду; закінчення або припинення нагляду за поведінкою тощо. Згідно з § 68, нагляд за поведінкою застосовується, якщо особа вчинила злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців, суд може поряд із покаранням давати розпорядження щодо здійснення нагляду за поведінкою, якщо існує небезпека того, що особа вчинить інші злочини (§ 68 КК ФРН) [5]. З цього твердження проявляється мета – забезпечити особу, суспільство, державу від протиправної поведінки особи в майбутньому (превенція). Частина перша § 68b КК ФРН передбачає, що суд може дати засудженому вказівку на період здійснення нагляду за поведінкою або на коротший час, ось деякі з них: 1) не залишати без дозволу наглядового органу

місце проживання чи перебування або визначений район; 2) не перебувати у визначених місцях, які можуть пропонувати йому можливість або заохочувати до вчинення інших злочинів; 3) не встановлювати ніяких контактів із потерпілим або визначеною особою чи особами з визначеної групи, які можуть пропонувати йому можливість або заохочувати до вчинення інших злочинів, не спілкуватися з ними, не приймати їх на роботу, не навчати їх або не надавати їм притулку; ... 6) не володіти й не керувати автомобілями або визначеними видами автомобілів, або іншими видами транспортних засобів, якими він відповідно до обставин може зловживати з метою вчинення злочинів; ... 8) негайно повідомляти наглядовий орган про кожну зміну місця проживання або місця роботи; ... 10) не вживати спиртних напоїв або інших наркотичних речовин, якщо на підставі визначених фактів можуть існувати причини для припущення, що вживання таких речовин може призводити до вчинення інших злочинів, і проходити не пов'язані з фізичним впливом перевірки на предмет вживання спиртного або наркотичних засобів; ... 12) з метою здійснення електронного контролю за своїм місцезнаходженням постійно мати при собі необхідний технічний засіб у готовому до використання стані та не пошкоджувати його здатність до функціонування; у частині другій зазначено, що суд може давати засудженому на період здійснення нагляду за поведінкою або на коротший час інші вказівки, що стосуються навчання, роботи, дозвілля, впорядкування економічних відносин або виконання аліментних обов'язків. Суд може, зокрема, дати засудженому вказівку пройти курс психіатричного, психо- або соціально-терапевтичного лікування (вказівку щодо лікування) [5]. Порівнюючи вищезазначені заходи із різновидами обмежувальних заходів у кримінальному праві України, можна ствердити,

що за своєю суттю вказівки, передбачені КК ФРН, охоплюють чотири із п'яти обмежувальних заходів, такий захід, як направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми (пункт 5 частини першої статті 91-1 КК України), є винятковим і не передбачений у німецькому кримінальному законодавстві.

Більше 180 років у Франції діяв кодекс Наполеона 1810 року, але на зміну йому 22 липня 1992 року був прийнятий новий Кримінальний кодекс Франції (далі – КК Франції), у якому були закладені концептуальні зміни. Ці зміни не минули і положення щодо кримінальної відповідальності та заходів кримінально-правового впливу на особу. Отже, у Главі III містяться норми щодо всіх кримінально-правових заходів, що можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. У Франції на належному рівні розвинутий інститут пробації, саме в цій підсекції викладено заходи, які можуть бути застосовані до особи у разі винесення судом рішення про відкладення покарання і застосування до особи режиму випробувального терміну. Відкладення покарання з випробувальним режимом може бути застосоване до покарання у вигляді тюремного ув'язнення, призначеного на строк не більше п'яти років за вчинення злочину чи проступку (стаття 132-41 КК Франції). Згідно зі статтею 132-42 КК Франції, суд кримінальної юрисдикції встановлює випробувальний термін, який не може бути меншим вісімнадцяти місяців або більше трьох років. Суд має право винести рішення про те, що відкладення виконання тюремного ув'язнення буде поширюватися тільки на його частину, тривалість якого визначається судом. Протягом випробувального терміну засуджений повинен дотримуватися заходів контролю, передбачених статтею 132-44, і виконувати визначені, спеціально на

нього покладені обов'язки, передбачені статтею 132-45 [7]. Саме ці обов'язки є дотичними до обмежувальних заходів за КК України, оскільки деякі з них є схожими за своєю суттю між собою. У статті 132-45 КК Франції міститься вичерпний перелік таких обов'язків.

Регламентация вищезгаданих обов'язків у Франції в підсекції про пробацію визначає правову природу останніх. Пробація у КК Франції регламентована як самостійний вид кримінально-правових заходів, що можуть застосовуватись до особи. В Україні інститут пробації згадується у Розділі XII КК України, де передбачено обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Так, у частині першій статті 75 КК України зазначено, що суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, у разі призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, з огляду на тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням [6]. Більше того, у 2020 році Міністерство юстиції України у співпраці з канадськими та європейськими партнерами розробили проекти законів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності». Положення

цих законопроектів спрямовані на індивідуалізацію системи покарань та розширення переліку видів покарань, альтернативних позбавленню волі, що сприятиме зменшенню кількості осіб у місцях несвободи, забезпечить виправлення правопорушників без ізоляції від суспільства. Розробники цих проектів пропонують застосування пробаційного нагляду як альтернативного виду покарання [8].

Вищенаведене доводить, що нині зменшується акцент на такому різновиді заходів кримінально-правового впливу на особу, як позбавлення волі. Так, у структурі пробації знаходять свій прояв заходи безпеки, а отже, і обмежувальні заходи. Значна увага, яка приділена цим кримінально-правовим категоріям, та існуюча регламентація цих положень підтверджує тенденцію розширення таких кримінально-правових заходів.

Польське кримінальне законодавство, а саме Кримінальний кодекс Польщі (далі – КК Польщі), за своєю структурою однаковий з КК України, оскільки поділений на дві частини (Загальну та Особливу), розділи та статті. Безперечно, така структура є зручною для використання та застосування положень кодексів. Наприклад, КК Франції містить доволі складну структуру, оскільки поділяється на частини, розділи, глави, секції, підсекції, параграфи та статті.

Розділ X КК Польщі присвячений заходам безпеки, які мають на меті не допустити, щоб винний повторно вчинив діяння, заборонене цим Кодексом (Стаття 93b КК Польщі). У статті 93a КК Польщі міститься вичерпний перелік таких заходів: 1) електронний контроль місця перебування; 2) терапія; 3) терапія проти залежностей; 4) перебування в психіатричному закладі. У частині другій цієї ж статті вказано: «якщо це передбачено законом, можна призначити захід безпеки та заборони, зазначені у Статті 39 пункти 2–3». Таке

положення є відсильного характеру та скеровує до Розділу V КК Польщі. Стаття 39 КК Польщі стосується кримінально-правових заходів, у пунктах 2–3 передбачені такі з них: 2) заборона обіймати певну посаду, виконувати певну професію або займатися певною господарською діяльністю; 2a) заборона діяльності, пов'язаної з вихованням, лікуванням, навчанням неповнолітніх і також опікою над ними; 2b) заборона перебувати в конкретних місцях, контакту або наближення до вибраних осіб або зміна місця перебування без згоди суду; 2c) заборона відвідування масових заходів; 2d) заборона відвідувати ігрові центри, брати участь в азартних іграх; 2e) наказ тимчасово звільнити приміщення, попередньо зайняте з потерпілою стороною; 3) заборона керувати засобами пересування [9]. КК України налічує п'ять видів обмежувальних заходів, які за правовою природою належать до заходів безпеки [10, с. 233]. У Польщі законодавець не виділяє поняття «обмежувальні заходи», проте деякі види обмежувальних заходів, які передбачені КК України, містяться у Розділах V та X КК Польщі.

У межах континентальної правової сім'ї останньою державою, яка розглядається, є Швейцарія. Книга перша Кримінального кодексу Швейцарії (далі – КК Швейцарії) поділена на дві частини, в межах першої частини у Главі III розміщені положення про заходи кримінально-правового впливу, зацікавленість становить Секція Два Розділу 2 Глави III. КК Швейцарії не містить норми, де регламентований перелік інших заходів, однак такі проявляються через назви статей Секції Другої «Інші заходи».

У частині першій статті 67b КК Швейцарії «Заборона контактувати та обмеження прав» передбачено, якщо особа вчинила злочин чи проступок проти однієї або кількох конкретних осіб або проти осіб, що належать

до певної групи, і якщо існує ризик, що вона здійснить злочини або проступки у разі контакту з такими особами, суд може накладати наказ про заборону контактувати та обмежувальний наказ на строк до п'яти років. Частина друга статті 67b КК Швейцарії називає три види обмежень, які суд може накладати на особу винного: 1) контактувати з однією або кількома конкретними особами або особами, що належать до певної групи, безпосередньо або через третіх осіб, зокрема по телефону, письмово чи в Інтернеті або найм, розміщення, навчання, догляд за такими особами чи спілкування з такими особами будь-яким іншим способом; 2) наближатись до конкретної особи або на певну відстань до місця проживання особи; 3) знаходитись у певних місцях, зокрема на певних вулицях, місцевостях чи районах [11]. Важливо, що у Швейцарії також регламентована можливість електронного моніторингу за місцезнаходженням особи. У КК Швейцарії передбачено і положення щодо умов застосування, зміни, скасування, продовження таких обмежень. Заходи, які можуть бути застосовані до особи, за кримінальним законодавством Швейцарії відображені і в КК України, за винятком направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми, однак такий захід реалізується в межах Глави V КК Швейцарії.

Отже, навіть за умов відмінності розташування, назв, кількості, умов застосування та інше можна констатувати, що у державах романо-германського типу правової системи містяться обмеження, які мають на меті примусове обмеження у реалізації прав чи свобод особи задля забезпечення суспільства.

Як уже згадувалось, обмежувальні заходи, які передбачені у КК України, за правовою природою належать до заходів безпеки. На поточний момент КК України не містить

положень щодо заходів безпеки і обмежувальні заходи виділені в окремий Розділ XIII-1 «Обмежувальні заходи». Таку теоретичну позицію розділяють у державах континентального типу правової системи, зокрема у ФРН та Польщі, оскільки «кримінально-правові заходи» та «вказівки» у кримінальних кодексах цих держав розміщені у розділах про заходи безпеки, звісно, кожні з них мають свої особливості. У Швейцарії передбачено три види обмежень, які віднесені до інших заходів, у Франції взагалі не передбачені такі, хоча схожі обмеження суд може покласти на особу в межах пробації.

Позиція законодавців аналізованих зарубіжних держав варта уваги. По-перше, спектр обмежень, які суд може призначити особі, значно ширший, по-друге, визначено і більше коло осіб, до яких такі заходи можуть бути застосовані, по-третє, у деяких кодексах кожен захід виділений у окрему норму, де законодавець описує поняття, умови тощо, по-четверте, регламентація такого заходу, як електронний моніторинг за місцезнаходженням засудженого, знайшла свій прояв у кожній із держав, що доводить прогресивність та необхідність останнього. Такий досвід для нашої держави є актуальним та доречним, оскільки розширення вищезгаданих категорій забезпечить більшу ефективність застосування кримінально-правових обмежувальних заходів в Україні.

Нині англо-американська система права діє у близько 60 державах світу на різних континентах. Особливістю англо-американського права є визнання джерелом права судового прецеденту.

Англо-американське кримінальне право можна поділити на дві підсистеми, які можна умовно назвати «британське» та «американське» [12, с. 38]. На основі цього поділу вибрано два яскраві представники такої правової системи – це Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

(далі – Сполучене Королівство) та Сполучені Штати Америки (далі – США).

Особливість англійського кримінального права полягає у відсутності Кримінального Кодексу. Перші спроби кодифікації були зроблені ще у першій половині XIX століття, однак нині реформа перейшла в нову фазу, в якій кодифікація як мета кримінального законодавства була знята з програми Комісії з реформи права. І хоча, як стверджують члени Комісії, законодавець повністю від кодифікації не відмовляється, робота над нею фактично припинена. Натепер головна мета реформування англійського кримінального права полягає в тому, щоб зробити його більш доступним, усунути наявну невизначеність і зробити його сучасним для того, щоб у майбутньому повернутися до кодифікації. Зараз на перший план виступає програма спрощення англійського кримінального права, оскільки, як відомо, його відмінною рисою є використання древніх інститутів і надзвичайна складність [13, с. 14–16].

Нині у кримінальному законодавстві Сполученого Королівства діє доволі велика кількість законів, які присвячені регулюванню кримінальної відповідальності. Найбільш значущим, як видається, є Закон про кримінальну юстицію 2003 року (далі – Закон 2003 року), у зв'язку з регламентацією у ньому широкого кола кримінально-правових положень. У Частині 12 вищезгаданого закону розміщені норми, які закріплюють деякі накази, які суд може винести особі, котра засуджена за кримінальне правопорушення. Серед них – накази, у яких можуть бути передбачені: 1) вимога щодо неоплачуваної праці; 2) вимога щодо реабілітації; 3) вимога пройти конкретну програму; 4) вимога щодо забороненої діяльності; 5) вимога про комендантську годину; 6) вимога про виключення (відповідно до частини першої статті 205 Закону

2003 року «вимога про виключення» означає стан, який забороняє правопорушнику в'їжджати в місце, зазначене в наказі, протягом зазначеного періоду); 7) вимога про проживання (у частині першій статті 206 Закону 2003 року «вимога про проживання» означає вимогу про те, що протягом періоду, зазначеного у наказі, правопорушник повинен проживати в місці, зазначеному в наказі); 8) заборона виїзду за кордон; 9) вимога щодо лікування психічних розладів; 10) вимога щодо реабілітації від наркотичної, алкогольної залежності; 11) вимога підлягати електронному моніторингу та інші [14]. У Законі 2003 року передбачено умови накладення таких обмежень, строки і кожна з цих вимог додатково регламентовані у окремій статті, де роз'яснено поняття, що стосуються конкретної вимоги.

Закон про кримінальну юстицію та імміграцію 2008 року (далі – Закон 2008 року) ввів кримінальну відповідальність за володіння порнографічними зображеннями жорстоких статевих актів, що загрожують життю людини або здатних привести до серйозних травм, зображень зоофілії або некрофілії; створив низку нових видів кримінально-правових заходів, що можуть бути застосовані до винного, серед яких – наказ про насильницького злочинця та інше. У Частині 7 вищезгаданого Закону детально описано положення щодо застосування цього інституту – наказу про насильницького злочинця. Частина перша статті 102 Закону 2008 року передбачає, що у наказі про насильницького злочинця можуть міститись заборони, обмеження або умови, що перешкоджають злочинцеві: 1) відвідувати будь-яке визначене приміщення або будь-яке зазначене місце (чи то взагалі, чи на певний час); 2) відвідувати будь-яку зазначену подію; 3) мати будь-який або конкретний контакт з будь-якою вказаною особою [15].

У США діє Кодекс США, у ньому закладені основоположні норми, зокрема кримінальної відповідальності, він є кодифікацією за предметом загальних та постійних законів. У Розділі 227 Частини II Глави 18 Кодексу США «Злочини та кримінальний процес» визначено такі види осуду: пробація, штраф, ув'язнення. Як уже зазначалось вище, інститут пробації може містити схожі обов'язки для засудженого, наприклад, у пунктах 6, 13 статті 3563 Кодексу США передбачено, що у разі застосування судом пробації можуть бути передбачені умови, яких повинен дотримуватись засуджений: 6) утримуватися від відвідування певних видів місць або від спілкування із зазначеними особами; 13) проживати у визначеному місці чи районі або утримуватися від проживання у визначеному місці чи районі. Розділ 119 Частини I Глави 18 Кодексу США містить положення щодо електронного моніторингу злочинців. Цей захід передбачає постійне носіння засудженим спеціального електронного датчика і за сигналами якого уповноважені особи мають можливість стежити за місцем перебування засудженого, а також контролювати наявність датчика на його тілі тощо [16].

Нині пробація у США розглядається як «найкраща альтернатива» ув'язненню, яка сприяє найменш суворій реабілітації засудженого.

Можна констатувати, що у представників англо-американської системи права регламентовані обов'язки, які обмежують особу у здійсненні певних прав, призначення і дотримання яких забезпечене кримінальним законодавством. Ці обмеження нагадують за своєю суттю обмежувальні заходи за КК України. Зважаючи на складність системи законодавства та визначну роль судового прецеденту у державах англо-американської правової сім'ї, різновиди обмежувальних заходів реалізуються через суміжні інститути.

Релігійно-традиційний тип правової системи поділяють на релігійний та традиційний (окремі країни Далекого Сходу, Африки). Історично склалось, що найбільш поширеним у межах цього типу є мусульманське право. Однак раніше виділялось більше підвидів, які відрізнялись один від одного своєю історією, джерелами права і їхнім змістовим наповненням, але все ж були об'єднані єдиною ідеєю релігійного верховенства. До таких можна віднести: індуське право, іудейське право, канонічне право та мусульманське право. Перші три кримінально-правові типи практично зникли з карти світу [17, с. 51]. Найбільш географічно поширеним мусульманське право є у Королівстві Саудівська Аравія, Об'єднаних Арабських Еміратах, Республіці Ірак, Ісламській Республіці Іран, Ісламській Республіці Пакистан та низці інших країн Азії та Африки. Варто зазначити, що деякі держави під впливом «вестернізації» відокремились і набули ознак інших правових систем, наприклад, Туреччина – романо-германського типу.

У державах континентальної та англо-американської правової сім'ї положення кримінального законодавства здебільшого базуються на «правах людини» та «реабілітації злочинців», застосувати такий підхід до мусульманських держав неможливо, адже у них головними регуляторами суспільного життя є релігійні постулати, а такі поняття, як «реабілітація», «свобода», «каяття», «виправлення», по-іншому розуміються та сприймаються [18, с. 62].

У мусульманських країнах характерними є такі покарання – смертна кара, тілесні покарання, принцип таліону, побиття камінням та інші. Такі різновиди пов'язані із релігійно-культурними особливостями і зберігаються у державах цієї правової системи упродовж багатьох десятиліть.

У доктрині мусульманського права виділяють три види злочинів, які тягнуть за собою певні правові наслідки: 1) злочини, які становлять найбільшу суспільну небезпеку, наприклад вживання спиртних напоїв, відступництво від віри, бунт та інші, які караються відсіченням руки, забиванням камінням, смертною карою, четвертуванням; 2) злочини, що мають фіксоване покарання і посягають на права лише окремих осіб, наприклад вбивство та тілесні ушкодження незворотного характеру (вбивство не у всіх випадках карається смертною карою, позаяк родичі вбитого мають право вибрати покарання для винного, в тому числі і грошове відшкодування); 3) всі інші злочини караються нефіксованою санкцією – тазір. Тазір – це система установлених формально визначених санкцій, яка дає можливість досить гнучко вибрати вид і розмір правових наслідків для винного. Серед них – усний осуд, розп'яття на три дні без доведення до смерті, але із заборобою вживати їжу, позбавлення волі, штраф та інші [18, с. 61–62].

Отже, можна підсумувати, що кримінально-правові заходи, які можуть застосовуватись до винного, у країнах мусульманського світу відрізняються від правового регулювання у інших правових системах. Через каральний ухил у мусульманському праві не спостерігається, в класичному розумінні, аналогу обмежувальних заходів, які передбачені у кримінальному законодавстві більшості держав різних правових систем.

Що ж стосується змішаного типу правової системи, то він поширений особливо в країнах Скандинавії (Королівство Норвегія, Королівство Швеція, Фінляндська Республіка та інші). Цей тип характеризується високим рівнем нормативності як за рахунок оптимального поєднання загальних та спеціальних засобів, так і за рахунок узгодження різних способів і форм

об'єктивації норм права та адекватності їх застосування у відповідних сферах регулювання [3, с. 117]. У змішаному типі поєднуються деякі риси романо-германського типу – кодифікація кримінального законодавства відбувається за зразком германського підвиду, проте меншою мірою зазнає впливу римського права; та англо-американського типу – важливу роль відіграє судовий прецедент [19, с. 6–7].

Королівство Норвегія (далі – Норвегія) за типом правової системи не належить ні до континентальної (романо-германської) правової сім'ї, ні до англо-американської, а входить у самостійну змішану (скандинавську) правову сім'ю.

Статті 29, 30 Кримінального кодексу Норвегії (далі – КК Норвегії) присвячені різновидам кримінальних санкцій. Зокрема, у статті 29 КК Норвегії визначено вичерпний перелік покарань і до них належать: позбавлення волі, превентивне ув'язнення, громадське засудження, засудження неповнолітніх, штрафи та втрата прав [20]. Важливо, що до кожного виду кримінальних санкцій додано посилення на конкретний розділ чи статтю, де містяться визначення, терміни, правила застосування тощо.

До Розділу 10 КК Норвегії відсилає останній вид покарань – втрата прав. У вищезазначеному розділі розміщені два види позбавлення прав – втрата права обіймати посаду або займатися певною діяльністю та обмежувальні накази. Обмежувальний наказ може бути винесений стосовно будь-якої особи, яка вчинила злочинне діяння, у разі, якщо є підстави вважати, що особа може вчинити злочинне діяння проти іншої особи, переслідувати іншу особу або іншим чином порушити спокій особи (стаття 57 КК Норвегії) [20]. З цього випливає мета застосування такого заходу – запобігання вчиненню злочинних діянь у майбутньому. Цей вид покарання

передбачає обмеження різного роду, зокрема: 1) заборону перебувати в конкретних районах; 2) переслідувати, відвідувати чи іншим чином контактувати з іншою особою; 3) також якщо є істотний ризик вчинення злочинного діяння проти іншої особи, то на правопорушника може бути накладена заборона перебувати у власному домі. У статті 57 КК Норвегії передбачено також, що за необхідності особа, до якої буде застосовано обмежувальний наказ, може підлягати електронному моніторингу на частину або на весь час дії обмежувального наказу. Втрата прав згідно з обмежувальним наказом може бути призначена єдиним покаранням, якщо мінімальне покарання, передбачене за діяння, не перевищує одного року позбавлення волі [20].

Висновки. У більшості зарубіжних держав, незалежно від того, до якої правової системи вони належать, система заходів кримінально-правового впливу не відрізняється великим різноманіттям. Поруч із покаранням часто встановлюються і інші кримінально-правові заходи – заходи безпеки, обмежувальні заходи та інші, які відрізняються метою застосування, умовами призначення, зміни чи скасування, тривалістю тощо, однак існування таких заходів у більшості держав різних правових систем є беззаперечним. Ці заходи мають характерну мету застосування – забезпечення суспільства та й самої особи від вчинення в майбутньому злочинних діянь.

З урахуванням різних правових традицій та підходів узагальнити про заходи безпеки, зокрема обмежувальні заходи, видається неможливим. Але все ж виокремлення окремих тенденцій щодо цих заходів відповідає потребам сучасності та має суттєве значення для вдосконалення вітчизняного кримінального права.

Насамперед це стосується електронного моніторингу за місцезнаходженням чи іншими показниками

засудженого, який ефективно застосовується у аналізованих державах різних правових систем. Регламентація електронного моніторингу як одного із різновидів обмежувальних заходів було би вагомим надбанням для вітчизняного кримінального законодавства, оскільки такий передовий захід сприяв би ефективнішому нагляду за особою, до якої застосовано один або декілька інших обмежувальних заходів. Що стосується інших різновидів обмежувальних заходів, які регламентовані у чинному КК України, наприклад обмеження щодо перебування у визначених місцях, спілкування та інших контактів, то такі теж містяться у кримінальних кодексах вищезгаданих держав, однак простежується тенденція до збільшення останніх. Вважаю, що актуальними для вітчизняного кримінального права є також обмеження щодо відвідування певних заходів; керування транспортними засобами (зараз в Україні позбавлення права керування транспортними засобами може застосовуватись в адміністративному порядку або передбачено безпосередньо у санкції статті Особливої частини КК України, що, безумовно, ускладнює застосування цього обмеження у кримінально-правовому порядку); обмеження права обіймати певну посаду (такий захід, наприклад, у ФРН та Польщі розміщений у розділах про заходи безпеки, в Україні ж цей кримінально-правовий захід передбачений у розділі X КК України, де визначено вичерпний перелік видів покарань, серед яких – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (пункт 3 частини першої статті 51 КК України), яке може бути застосоване до особи як основне, так і додаткове покарання. Однак, вважаю, варто погодитись із позицією, що обмеження права обіймати певні посади не є покаранням за своє суттю і перемістити цю заборону до обмежувальних

заходів); та інші. Отже, доцільно пере-
брати досвід щодо збільшення видів
обмежувальних заходів, а також кожен
різновид цих заходів додатково ре-
ламентувати у окремій нормі так, як
це зробили, наприклад, законодавці
Польщі, Сполученого Королівства,
Норвегії. Це буде позитивним кроком,
який буде більшою мірою спрощувати
реалізацію таких заходів.

На мою думку, важливо підтри-
мати ідею розширення сфери застосу-
вання обмежувальних заходів, позаяк

жодна з країн не пов'язує застосування
таких обмежень з конкретним складом
кримінального правопорушення, така
зміна не лише сприятиме дієвому засто-
суванню, але і забезпечуватиме вико-
нання мети цих заходів повною мірою.

Таким чином, існування такої
кримінально-правової категорії, як
обмежувальні заходи, підтверджу-
ється і досвідом зарубіжних держав, і
запитом сучасного суспільства, їх роз-
виток та вдосконалення є нині необ-
хідним кроком.

Список використаних джерел

1. Тилле А.А. Социалистическое сравнительное правоведение. Москва : Юрид. лит., 1975. 207 с.
2. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира. Москва : Институт государства и права РАН, 1993. 148 с.
3. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2004. 448 с.
4. Пильгун Н.В., Лучок А.М. Типи правових систем сучасності та місце правової системи України серед правових систем світу. Інституційний репозитарій Національного авіаційного університету, 2015. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/27600> (дата звернення: 20.01.2021).
5. German Criminal Code. Federal Law Gazette I, p. 3322. 13.11.1998. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України, Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України* від 29.06.2001 р. № 25. Ст. 131.
7. Code pénal. 22.07.1992 (Version en vigueur au 17 décembre 2020). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2020-12-17 (дата звернення: 20.01.2021).
8. Малюська Д.Л. Застосування пробаційного нагляду в якості альтернативного виду покарання дозволить більш ефективно забезпечити безпеку суспільства. 24.11.2020. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-zastosuvannya-probatsynogo-naglyadu-v-yakosti-alternativnogo-vidu-pokarannya-dozvolit-bilsh-efektivno-zabezpechiti-bezpeku-suspilstva> (дата звернення: 20.01.2021).
9. Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).
10. Пліш Ю.М. Правова природа обмежувальних заходів у кримінальному праві України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 70. С. 229–235.
11. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 July 2020) / The Federal Assembly the Swiss Confederation. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/index.html> (дата звернення: 20.01.2021).
12. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография. / Под общ. и науч. ред. д.ю.н., проф., заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. Москва : Юрлитинформ, 2009. 448 с.
13. Голованова Н.А. Уголовное право Англии : учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. Москва : Юрайт, 2017. 188 с.
14. Criminal Justice Act 2003. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents> (дата звернення: 20.01.2021).
15. Criminal Justice and Immigration Act 2008. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/4/contents> (дата звернення: 20.01.2021).

16. United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/> (дата звернення: 20.01.2021).

17. Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран. Москва : Проспект, 2008. 336 с.

18. Виноградова С.О. Система покарань країн мусульманського світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3(2). С. 61–63.

19. Методичні рекомендації та завдання до практичних занять і курсових робіт з навчальної дисципліни «Порівняльне кримінальне право» для студентів II курсу заочної форми навчання міжнародно-правового факультету. / М.І. Панов та ін. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 67 с.

20. Penal Code of Norway from 20.05.2005 (Last update 17.08.2020). URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28> (дата звернення: 20.01.2021).

Плиш Ю. М. Порівняльно-правовий аналіз обмежувальних заходів за Кримінальним кодексом України та законодавством зарубіжних держав

Дослідження присвячене вивченню та порівнянню обмежувальних заходів у законодавстві держав різних правових систем.

У науковій статті визначено критерій, за яким вибрано законодавство конкретних держав світу, – за типом правової системи. Розглянуто заходи кримінально-правового впливу на особу, зокрема обмежувальні заходи у чотирьох традиційних типах правових систем: романо-германській (континентальній), англо-американській, релігійно-традиційній та змішаній (на прикладі скандинавського підтипу). Проаналізовано правову природу обмежувальних заходів, їх розташування, назви, кількість різновидів, умови застосування та інше у законодавстві чотирьох правових систем. Підтверджено, що обмежувальні заходи мають на меті примусове обмеження у реалізації прав чи свобод особи з метою забезпечення суспільства. Аргументовано висновок про те, що у більшості зарубіжних держав, незалежно від того, до якої правової системи вони належать, система заходів кримінально-правового впливу не відрізняється великим різноманіттям. Поруч із покаранням часто встановлюються і інші кримінально-правові заходи – заходи безпеки, обмежувальні заходи та інші. Наголошено на тому, що нині є необхідність, по-перше, розширити спектр обмежень, які суд може призначити особі, по-друге, визначити більше коло осіб, до яких такі заходи можуть бути застосовані, по-третє, кожен захід виділити в окрему норму, де законодавець повинен описати поняття, умови застосування тощо, по-четверте, регламентувати такий кримінально-правовий захід, як електронний моніторинг за місцезнаходженням засудженого, оскільки останній знайшов свій прояв у кожній із розглянутих держав, що доводить його прогресивність та необхідність. Підтверджено, що варто перейняти деякий досвід і для нашої держави, він є актуальним та доречним, оскільки розширення вищезгаданих категорій забезпечить більшу ефективність застосування кримінально-правових обмежувальних заходів в Україні.

Ключові слова: правова система, обмежувальні заходи, заходи безпеки, пробація, електронний моніторинг.

Плиш Ю. М. Сравнительно-правовой анализ ограничительных мер по Уголовному кодексу Украины и законодательству зарубежных государств

Исследование посвящено изучению и сравнению ограничительных мер в законодательстве государств различных правовых систем.

В научной статье определены критерии, по которому избрано законодательство конкретных государств мира, – по типу правовой системы. Рассмотрены меры уголовно-правового воздействия на человека, в частности, ограничительные меры в четырех традиционных типах правовых систем: романо-германской (континентальной),

англо-американской, религиозно-традиционной и смешанной (на примере скандинавского подтипа). Проанализирована правовая природа ограничительных мер, их расположение, названия, количество разновидностей, условия применения и прочее в законодательстве четырех правовых систем. Подтверждено, что целью ограничительных мер является принудительное ограничение в реализации прав или свобод личности с целью обеспечения безопасности общества. Аргументирован вывод о том, что в большинстве зарубежных государств, независимо от того, к какой правовой системы они принадлежат, система мер уголовно-правового воздействия не отличается большим разнообразием. Рядом с наказанием часто устанавливаются и иные уголовно-правовые меры – меры безопасности, ограничительные меры и другие. Отмечено, что сегодня необходимо, во-первых, расширить спектр ограничений, которые суд может назначить лицу, во-вторых, определить больший круг лиц, к которым такие меры могут быть применены, в-третьих, каждую меру выделить в отдельную норму, где законодатель должен описать понятие, условия применения и т.д., в-четвертых, регламентировать такую уголовно-правовую меру, как электронный мониторинг за местонахождением осужденного, поскольку он нашел свое проявление в каждой из рассмотренных стран, это доказывает его прогрессивность и необходимость. Подтверждено, что стоит перенять некоторый опыт и для нашего государства, он является актуальным и уместным, поскольку расширение вышеупомянутых категорий обеспечит большую эффективность применения уголовно-правовых ограничительных мер в Украине.

Ключевые слова: правовая система, ограничительные меры, меры безопасности, probation, электронный мониторинг.

Plish Yu. Comparative legal analysis of the restrictive measures by the Criminal Code of Ukraine and the legislation of foreign countries

The research is devoted to the study and comparison of restrictive measures in the legislation of countries with different legal systems.

The scientific article defines the criteria by which the legislation of specific countries of the world is chosen – by the type of legal system. Measures of criminal-legal influence on a person are considered, in particular restrictive measures in four traditional types of legal systems: Romano-Germanic (continental), Anglo-American, religious-traditional and mixed (for example of Scandinavian subtype). The legal nature of restrictive measures, their location, names, number of varieties, conditions of application, etc. in the legislation of the four legal systems are analyzed. It is confirmed that restrictive measures have a purpose of forcing restriction on performing individual rights or freedoms in order to protect society. The conclusion that in most foreign countries, regardless of which legal system they belong to, the system of measures of criminal law influence is not very diverse is explained. In addition to punishment, other criminal law measures are often used – security measures, restrictive measures and others. It is emphasized that today there is a need, firstly, to expand the range of restrictions that the court may impose on a person, secondly, to determine a larger range of persons to whom such measures may be applied, thirdly, to allocate each measure to a separate provision, where the legislator should describe the concepts, conditions of application, etc., and fourthly, to regulate such a criminal measure as electronic monitoring over the location of the convict, since it was found its usage in each of the countries, which proves its progressiveness and necessity. It is confirmed that it is worth adopting some experience for our country, since it is relevant and appropriate, as the expansion of the above categories will ensure greater effectiveness of criminal law restrictive measures in Ukraine.

Key words: legal system, restrictive measures, security measures, probation, electronic monitoring.